

2021 Yılı Ağustos Ayı Öncesinde Afganistan'daki Türki Milletlerin Durumları ve Dilleri

Özet: Afganistan birçok milletin ve etnik grubun yaşadığı en kadim coğrafyalardan birisidir. Bu coğrafyada Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Kazaklar gibi bugün dahi anadilleri ile konuşan Türki gruplar gibi anadillerini unutarak Farsça veya Peştunca konuşan Hazara, Aymak, Galci vb. gruplar da vardır. 1747 öncesinde genellikle Türki hanedanlar tarafından yönetilen Afganistan'da, 1747 yılında Afganistan devletinin kurulması ile birlikte Peştun halkı devletin hâkim unsuru haline gelmiştir. Afganistan'ın çalkantılı tarihi ve siyasi hayatı bütün Afganistan halkları gibi Türki ulusları da derinden etkilemiştir. Zaman zaman Türki halkların anadilde eğitim almaları yasaklanmış, bazı bölgelere ise Peştunlar yerleştirilerek demografik yapının değiştirilmesi amaçlanmıştır. Sovyet işgali ve sonrasında başlayan iç savaş ise binlerce kişinin ölmesine ve milyonlarca kişinin ise ülkesini terk etmesine sebep olmuştur. 2001-2021 yılları arasında ise batılı devletlerin desteği ile Afganistan'da yönetim bir kez daha el değiştirmiş ancak bu dönemde Türki halkları için kısmi bir rahatlama olmuştur. 2021 ağustos ayındaki gelişmeler ise bu halkları tekrar bir belirsizliğe sürüklemiştir. Bu çalışmamızda Afganistan'da yaşayan Türki grupların ve onların kullandığı dillerin 2021 yılı ağustos ayı öncesindeki durumları hakkında bilgiler verilerek durum tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Afganistan, Aymak, Galcay, Hazara, Katağan, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Türkistan*

Giriş

İpek yolu üzerinde büyük bir geçiş ve kavşak noktası olan Afganistan'da yüzyıllar boyunca onlarca Türki millet ve boy gelip konaklamış, yerleşmiş, şehirler ve devletler kurmuştur (Gabar, 2009). Türklerin Afganistana olan ilgileri İskitler ve Asya Hunlar zamanında başlamıştır. Büyük Hun İmparatorluğu ve Göktürkler zamanında zaman zaman Afganistan'a akınlar yapılmıştır. Bazı kaynaklara göre Afganistan'da kurulan ilk Türk Devletleri Kuşanlar ve Akhunlar (Eftalitler)'dir. Bu devletlerin ve daha sonra kurulacak olan Türk Devletlerinin bir birlerine devrettikleri kültür ve tarih mirasının önemini Ahmet Ercilesun şu şekilde izah etmiştir.

“.... Gerek Kuşanlar, gerek Akhunlar, İran devletlerinin Afganistan ve Hindistan'a yayılmasına engel olmuşlar; bu bölgelerde kendilerinden sonraki Türk oluşumlarına (Köktürkler, Gazneliler, Gurlular, Babürlüler) zemin hazırlamışlar ve Afganistan, Pakistan, Hint kültürlerinde bugün de görülen Türk tesirlerinin ilk tabakasını teşkil etmişlerdir. Özellikle, Sâsânîlerle iş birliği yaparak 557'de Akhunları yıkan

Batı Köktürklerinin, Mâverâünnehir ve Afganistan bölgesindeki hâkimiyetinde, kendilerinden önceki Akhunların bıraktığı Türk varlığının önemli rolü olmalıdır.” (Ercilesun, 2004)

Göktürklerden sonra sırasıyla Türki Şahlar, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, Timurlular, Safaviler, Şeybaniler, Babüriler ve diğer Orta Asya hanlıkları Afganistan'ın tamamında veya bir kısmında hakimiyet kurmuşlardır. (Saray, 1997)

Yabancı dil eğitiminin temelinde öğrencilerde dinleme, konuşma, okuma-anlama ve anlatma becerilerinin eş zamanlı geliştirilerek iletişim becerisinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Peştun ve Taciklerden sonra Afganistan'da yaşayan üçüncü büyük etnik grubu Türki uluslar oluşturmaktadır. (Saray, 1997) Bu uluslar genellikle Güney Türkistan veya Afganistan Türkistanı adı verilen Kuzey Afganistan'da yaşamaktadırlar. (Akyüz, 2012)

Afganistan Türkistanı'nın en güneyinde ve en batısında Herat yer almaktadır. Herat'tan kuzey

doğuya doğru Tırbendi Türkistan ve Hindikuş Dağları uzanmakta olup, Pamir Bölgesi, Vahan Koridoru'na kadar olan bölgenin kuzeyinde kalan coğrafya tarihinde "Uluğ Türkistan" denilen "Büyük Türkistan" ülkesinin güneydeki doğal sınırlarını çizmektedir. Amuderya'nın güneyi ile bu dağların kuzeyindeki bölge ise coğrafi olarak, Güney Türkistan veya Afganistan Türkistan'ı olarak bilinmektedir. (Jarring, 1939) Amuderya'nın kuzeyinde ise Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan devletleri yer almaktadır. (Komite-i Dini Siyasi ve Ferhengi, 2011)

Afganistan Türkistan'ı batıda merkezi Şibirgan şehri olan Türkistan ve merkezi Kunduz şehri olan Katagan olmak üzere iki büyük bölgeye ayrılır. Katagan Bölgesinde Kunduz, Tahhar, Semengan, Bağlan ve Badahşan Vilayetleri, Türkistan Bölgesinde ise Cevzcan, Belh, Faryab, Serapul, Badğis ve Herat Vilayetleri bulunur. (Oğuz, 2009)

Afganistan'da yaşayan Türk uluslarından bazıları kendi dillerini korumayı başarmıştır. Bazı Türki gruplar ise ana dillerini unutmuş olup Derice (Afganistan Farsçası) veya Peştunca dillerini kullanmaktadırlar. Günümüzde ana dillerini unutan Türki topluluklar aşağıdaki gibidir.

Hazaralar

Afganistan'daki en büyük dört gruptan birisi olan Hazaralar tahminen ülke nüfusunun % 9'nu oluşturmaktadırlar. (İlik, 2012) Hazaralar üç büyük boya ayrılmaktadır. Bu boylar; Besud, Ceguri ve Uruzgani'dir. Safkan Hazaralar olarak adlandırılan Besudlar, genellikle dağlık ve yüksek bölgelerde diğer Hazara gruplarından izole olarak yaşamaktadırlar. Peştun ve Taciklerle karışık olarak yaşayan ve onların kültür çevresine girmiş olan grup ise Ceguri Hazaralarıdır. Uruzganiler ise daha çok Uruzgan ve

Day-kundi vilayetlerinde yaşamaktadırlar. (Komite Dini Siyasi ve Ferhengi, 2011) Afganistan'da yaşayan Özbek, Kırgız, Türkmen vb. Türki gruplar ile Hazaraları morfolojik olarak birbirlerinden ayırmak oldukça zordur.

Afganistan'ın ortasındaki dağlık bölgede yer alan ve Hazaracat veya Hazaristan olarak adlandırılan bölge Hazaraların en yoğun olarak yaşadıkları yerdir. Hazaracat bölgesi Bamyān, Ghor ve Day-kundi vilayetlerinden oluşmaktadır. (Şeriatı, 2014) Hazaralar, Hazaracat haricinde en çok Gazni (Gazne) şehrinde bulunmaktadırlar. Hazaralar'ın Kandahar, Kabil, Herat, Mezar-ı Şerif'te ise güçlü bir popülasyonları vardır. Bunun haricinde bütün Afganistan'da irili ufaklı Hazara gruplarına rastlamak mümkündür. Herat bölgesinde yaşayan bazı Hazaralar Sünni ise de, diğer bütün Hazaralar Caferi-Şii mezhebine bağlıdırlar. İran'da yaşayan Hazarlara ise İran'da Berberi denmektedir. (İlik, 2012)

Asırlardır Afganistan'da yaşayan Hazaraların menşei konusundaki tartışmalar henüz sonuçlanmamıştır. Bazı araştırmacılar onların Moğol, bazıları Türk - Moğol veya Türk olduklarını iddia etmekte, bazıları da onları Çerkezlere, Hintlilere, Afganistan'daki yerli halklara bağlamaktadırlar. Bunlar arasında en fazla taraftar bulan Hazaraların Türk soyundan oldukları savıdır. Hazaralar arasında da etnik kökenleriyle ilgili değişik görüşler vardır. (Celik, 2001, p. 9)

"Kökenlerinin Cengiz Han'ın ordusundan geriye kalan 1000 adet askerin (Farsça Hazar:1000 demektir.) soyundan geldiği" şeklinde rivayetler vardır. Hazaraların çoğu kendini Cengiz Han'ın askerlerinin soyuna bağlamaktadır. (Gabar, 2009) Cengiz Han'ın tüm bozkır kabilelerini birleştirdiği ve ordusunun

yüzde onunu Moğolların kalanını ise Türkler, Kıpçaklar, Türkmenler ve Uygurların teşkil ettiği, yine aynı dönemde Doğu Türkleri, Tatarlar ve Moğolların birlik oluşturdukları ve adlarının birlikte anılmaları göz önüne alınınca Hazaraların Türk soylu oldukları savı daha da kuvvetlenmektedir. (Yazıcı, 2011)

Ancak bazı tarihi kaynaklara göre Çengiz Han Afganistan'da asker bırakmamıştır. Hazaralar'ın Cengiz Han'ın oğullarından biri olan Çağatay'ın askerleri olduğu yolunda rivayetler vardır. Çağatay hanları, XIII. yüzyılda Hindistan'ı feth etmek için büyük ordular göndermiş ve orduların yolu üzerindeki Afganistan'da kaleler ve askeri garnizonlar kurmuşlardır. Orta Asya'da Çağatay hakimiyeti zayıflayınca bu Moğol ordularından bazıları burada kalmışlardır. (Saray, 1997)

Uzun bir süre İran dillerinin hâkim olduğu bir bölgede yaşayan, Hazaralar, bu sebepten dolayı zamanla kendi dillerini unutmüş, bugün Derice'nin (Afganistan Farsçası'nın) bir şivesi olan Hazaregi şivesini konuşur hâle gelmişlerdir. Afganistan'da yaşayan Hazaralar dillerini değiştirmiş olsalar da gelenek ve göreneklerini, törelerini ve eski Türk inanışlarıyla ilgili bazı uygulamaları bugün de yaşatmaktadırlar. (Celik, 2001, p. 10) Afganistan coğrafyasındaki Hazaraların en güçlü oldukları zamanlar Babürlüler Devleti dönemidir. (Oğuz, 2009, pp. 47-48)

Aymaklar (Çar Aymaklar)

Tacikleşmiş Türk veya Moğol kökenli bir gruptur. Çar Aymaklar; Firuzkuhi, Taymeni, Cemşidi ve Teymuri adlı dört boydan oluşmaktadır. Çar Aymak kelime anlamı olarak dört boy demektir. Teymuriler Sünni olup Firuzkuhi, Taymeni, Cemşidi boyları Caferi-Şii'dir. Afganistan'da tahminen 450-500 bin civarında Çar Aymak yaşadığı varsayılmaktadır. Çar Aymaklar

arasında halen göçebe ve yarı göçebe olarak yaşayanlar vardır. (Oğuz, 2009, p. 43)

Avşarlar (Afşarlar) veya Kızılbaşlar

Aslen Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinden olup hepsi Oğuz kökenlidir. (Akyüz M., kişisel görüşme ve gözlem) Cafer-Şii olan Avşarlar kırmızı başlık giydiklerinden dolayı Kızılbaş olarak da bilinirler. 1736 yılında İran Şahı Nadir Han Avşari'nin Afganistan seferi sırasında Afganistan'a gelmişlerdir. Avşarların genellikle Kabilde Mezarı Şerif, Hazaristan ve Herat'ta yaşamaktadırlar. Azerbaycan Türkçesi'nin Karabağ'da konuşulan şivesini kullanırlar. Kabil'de Avşar ve Hazaristan'da Foladi bölgesinde yoğunluklu olarak bulunurlar. Nüfusları 60000 kişi olarak tahmin edilmektedir. (İlik, 2012)

Bayatlar

Caferi-Şii olan bir topluluk olan Bayatlar, Oğuz kökenli olup genellikle Herat ve Kabil'de yaşayan küçük Türki gruptur. Esas dilleri Azerbaycan Türkçesi'nin bir şivesi olup ana dillerini unutmüşlardır. Günümüzde Derice (Afganistan Farsçası) konuşmaktadırlar. (Komite-i Dini Siyasi ve Ferhengi, 2011)

Herat Türkleri

Batı Afganistan'da yer alan Herat şehri ve çevresinde birçok Türki grup yaşamaktadır. Mavriler veya Merviler adı verilen grup Büyük Selçuklu ve Timur Devletinin yadigarlarıdır. Dilleri Batı (Oğuz) ve Çağatay Türkçesi'nin özelliklerini taşımaktadır. Yaşlılar haricinde ana dilleri ile konuşanları kalmamıştır. (Akyüz M. Kişisel görüşmeler) Bölgede yaşayan diğer bir Türki grup ise Şekibanlılar'dır. Herat şehri yakınlarındaki Şekiban köyünde ve Herat şehri merkezinde yaşarlar. Ana dillerini unutmüş olup kendi aralarında Farsça konuşurlar. (İlik, 2012)

Galcaylar

Bazı kaynaklara göre Akhunların veya Gaznelilerin bakiyeleri, bazı kaynaklara göre ise Halaç Türkleri oldukları kabul edilen Galcay (Galci-Galzay) kabilesi her yönüyle Peştunlaşmış olup en büyük Peştun kabilelerinden birisidir. (Saray, 1997) Galcaylar, genel olarak Ghazni (Gazne) şehri çevresinde yaşamaktadırlar. Ancak içlerinde Erselan vb. Türkçe isim taşıyanlar bulunmaktadır. (Akyüz M., kişisel görüşmeler)

Afganistan'da günümüzde ana dillerini muhafaza eden Türki gruplar; Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Tatarlar, Uygurlar ve Karakalpaklar'dır. Bu gruplara ait bilgiler aşağıda verilmiştir.

Özbekler

Afganistan'da yaşayan en kalabalık Türki grup Özbekler'dir. Tahminlere göre Afganistan nüfusunun %9'unu Özbekler teşkil etmektedir. Özbekler; Faryab (Meymene, Şirintegap, Devletabad, Feyzabat, Anthoy), Cevzcan (Şibirgan, Akça, Derzab, Koşşatepe, Hocadükü, vb.), Belh (Mezar-ı Şerif, Haydarken, Taşkurgan, Hincan, Hayratan vb), Semangan (Aybek şehri ve diğer ilçe ve köylerinde), Serapul, Kunduz, Tahhar (Talokan, İmam Sahip vb.), Badahşan ve Bağlan vilayetlerinin şehir, ilçe ve köylerinde yaşamaktadırlar. Bu bölgede Şibirgan, Meymene, Derzab, Koşşatepe, Hocadükü vb. yerleşim birimlerinde nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. (Jarring, 1939) Kabil ve Herat şehirlerinde ise azınlık olarak bulunmaktadır. (Komite-i Dini Siyasi ve Ferhengi, 2011)

Tarih boyunca Afganistan coğrafyasında kurulmuş olan Gazneli, Timuri, Şibani ve Babur bevletlerinin bakiyesi olan Türki gruplar Afganistan Özbekleri'nin bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer yandan Batı

Türkistan'da 1916-1924 yılları arasında başlayan isyan ve savaşlar neticesinde yaşadıkları şehirleri bırakıp Afganistan'a sığınmak zorunda kalan Özbekler ise ikinci grup Özbekleri meydana getirmektedirler. (Saray, 1997) Ancak her ikisi arasında sosyal ve kültürel bir fark yoktur.(Akyüz M. Kişisel gözlemler)

Nedeni bilinmemekle beraber Kuzey Afganistan'ın yani Güney Türkistan'ın batısında yaşayan Özbeklere "Tat" adı verilir. Kuzeydoğu Afganistan'da Katagan coğrafyasında yaşayanlar ise Özbek olarak adlandırılır. Bu iki bölgede yaşayan Özbekler iki farklı şive ile konuşurlar. Bunun haricince sosyal ve kültürel olarak aynı özelliklere sahiptirler. (Oğuz, 2009)

Afganistan'da yaşayan Özbeklerin dili Kırgızca ve Kazakça ile büyük benzerlikler göstermekte olup Özbekistan'da yaygın olan Karluk grubu özelliklerinden daha çok Kıpçak grubunun dil özelliklerini taşımaktadır. Afganistan'da konuşulan Özbekçe'nin "Ya-۷" ve "Cim-ج" olarak adlandırılan iki şivesi vardır. Batıda yani Afganistan'ın Türkistan Bölgesinde "Y" şivesi yaygınken, doğuda yani Katağan Bölgesinde "C" şivesi yaygındır. (Tadaş, 2012) Bunun yanında her iki bölge de diğer şiveyi konuşan yerler vardır. Cevzcan Vilayetine bağlı Derzab, Koşşatepe ilçeleri, Serapul Vilayeti Sançerek İlçesi ile Tahhar ve Kunduz'da yaşayan Özbekler ise aynen Kırgızlar gibi kelime başlarında ki "y" sesini "c" sesi olarak teleffuz ederler. (İlik, 2012)

Afganistan'da yaşayan Özbekler, Arap Harfleri ile yazıp okumaya devam etmektedirler. Yazım kuralları olarak "Y" şivesinin özellikleri ile Çağatay Türkçesi'nin imlası kullanılmaktadır. Yazıda Özbekçe ses sisteminin karşılanması amacıyla Arap harflerine

yeni eklemeler yapılmış olup Yeni Uygur Türkçesi Arap harflerinden bazıları kullanılmaktadır. Örnek olarak Arap harflerinde olmayan ve Farsça'dan alınan "pe, çe, je ve gef" harflerinden başka son zamanlarda yazılan metinlerde "vav" harfi üzerine değişik işsaretler konarak "v, o-u, ö-ü" sesleri ile "ye" harfinin altına dikey iki nokta koyarak "i-ı" sesi "y" sesiden ayrılmaya başlamıştır.

Afganistan Özbekçesi 2003 yılında kabul edilen yeni Afganistan Anayasası'nda Peştunca ve Derice'nin (Afganistan Farsçası) yanında Türkmençe ile birlikte Afganistan'ın üçüncü resmi dili olarak kabul edilmiştir. (İlik, 2012) Ancak Afganistan'daki 2021 yılı ağustos ayında yönetimin tekrar el değiştirmesi neticesinde bu kazanımını kaybetmiştir.

Türkmenler

Afganistan'ın batı, kuzeybatı ve kuzeyinde bazı ilçelerde çoğunluk veya ağırlıklı etnik grup olarak bulunmaktadır. Afganistan Türkmenleri genel olarak 1917-1924 yılları arasında yaşanan savaşıardan sonra Afganistan'a gelmişlerdir. Günümüzde Cevizcan'a bağlı Anthoy, Akça, Karkin, Hamyab, Kızılayak İlçelerinde, Herat Vilayeti'ne bağlı Turgundi İlçesinde çoğunluk olarak bulunurlar. Bunun yanında Cevizcan Vilayeti Şibirgan şehrinde, Belh Vilayeti'nde Mezar-ı Şerif ve çevresinde, Tahhar, Kunduz ve Herat Vilayetleri merkez ve ilçelerinde yaşamaktadırlar. (Turan, 2010) Herat'ta yaşayan Türkmenler genel olarak Teke boyuna, Cevzcan, Faryab, Kunduz, Tahhar, Bağlan ve Belh vilayetlerinde yaşayanlar ise Ersarı boyuna mensupturlar. Tahminlere göre Afganistan nüfusunun %3'ü Türkmen'dir. Afganistan'da yaşayan Türkmenler, bu ülkede yaşayan diğer Türk boyları gibi Arap alfabesi ile yazmaktadırlar. (Oğuz, 2009) Türkmenler gerek Sovyet işgali gerekse daha sonraki

iç savaş yıllarında genelde savaşıardan uzak durmuş ve siyasi hareketlere genellikle ilgi duymamışlardır.

Afganistan Kırgızları

Orta Asya'da 1916-1924 yılları arasında yaşanan isyan ve savaşıar sebebi ile bugün Kırgızistan sınırları içinde kalan Alay vadisinden ve Murgap nehri havzasından Capaarkul Han'ın öncülüğünde Afganistan'a gelen Kırgızlar oldukça zor şartlar altında dağlık bir bölge olan Badahşan-Pamir bölgesinde yerleşik, yarı yerleşik ve göçebe olarak yaşamaya devam etmektedirler. (Pekacar, 1995)

Pamir'de yaşayan Kırgız Türklerinin büyük bir ekseriyeti Teyit ve Kesek uruklarındadır. Burada bir kaç çadır Nayman ve Kıpçak uruklarından olan Kırgız Türkü bulunduğu Rahmankul'un ifadelerinden anlaşılmaktadır. (Pekacar, 1995)

SSCB'nin, Afganistanı işgali ile bir kısmı Pakistan'a oradan da; Merhum Hacı Rahman Kul Han'ın öncülüğünde Türkiye'ye göç etmiş olup, bu Kırgızlar Türkiye Devleti tarafından Van İli'nde Uluğ Pamir Köyüne yerleştirilmişlerdir. (İlik, 2012)

Son zamanlarda Kırgızistan devleti, Afganistan'da oldukça zor şartlar altında yaşayan Kırgızları, Kırgızistan'ın Alay ve Çon Alay bölgelerine yerleştirmek için çalışmalar yapmakta olup imkanlar ölçüsünde bu Kırgızları Kırgızistan'a götürmekte ve Çon Alay başta olmak üzere değişik bölgelere yerleştirmektedir.

Afganistan'da yaşayan Kırgızlar Sovyet ve Rusça'nın etkisinden uzak bir Kırgız şivesi ile konuşmakta ve Arap harfleri kullanmaktadırlar.

Afganistan Kazakları

Afganistan Kazakları XX. yüzyılda değişik tarihlerde Afganistan'a göç etmişlerdir. Bazıları 1916-1924 yılları arasında, bazıları ise 1930 yıllarda bugünkü Kazakistan'da bulunan Kızılorda ve Çimkent şehirlerinden Afganistan'a gelmişlerdir. Bir kısmı da daha önceden göçtükleri Tacikistan'ın Korgantepe şehrinde Afganistan'a geçmiştirlerdir. Kazakistan'dan Afganistan'a göç eden Kazakların sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Değişik kaynaklarda da göç eden Kazak sayısı açıkça belirtilmemiştir. Kendilerinden metin derlenen Kazaklar ise, Kazakistan'dan Tacikistan'ın Korgantepe şehrine göçen Kazakların 300-400 hane, Türkiye'ye gelenlerin de 65 hane kadar olduklarını söylemişlerdir. (Diner & Akyuz, 2016) Afganistan Kazakları, Kazakların Orta ve Küçük Cüze mensuplarıdır. İçlerinde Ulu cüze mensup olan kimse bulunmamaktadır. (Biray, 2009) Diğer bir grup Kazak ise 1950'li yıllarda Doğu Türkistan'ın Altay Bölgesi'nin Çin yönetimine girmesi ile bu bölgeden Afganistan'a göç etmişler daha sonra ise 1980'li yıllarda Afganistan'ın Sovyet işgaline uğraması ile birçoğu Türkiye'ye gitmişlerdir. (Rakişeva, 2007)

Orta Asya'da yaşanan karışıklıklar ve savaşlardan sonra Afganistan'a gelen Kazaklar, Belh, Kunduz, Tahhar ve Badgis vilayetinin Kala-i Nev ilçesine yerleşmişlerdir. (Biray, 2009)

1980'li yıllar kadar Afganistan'da 5000 civarında Kazak yaşadığı tahmin edilmektedir. Afganistan'da Sovyet işgali ve iç savaş yıllarındaki çalkantılı yıllarda Pakistan, Türkiye ve Suudi Arabistan vb. ülkelere göç etmişlerdir. Kazakistan bağımsız olduktan sonra dünyaya dağılmış olan Kazakları Kazakistan'da toplama projesi kapsamında Afganistan Kazakları'nı da büyük oranda toplayarak Kazakistan'a

yerleştirmiştir. Afganistan Kazaklarının önde gelenlerinden birisi olan Abdulcelil Ağay, 2013 yılında kendisi ile yapmış olduğumuz söyleşide Afganistan'da Kazakistan'a ailevi veya değişik nedenlerden dolayı göç etmeyen 300 civarında Kazak kaldığını belirtmiştir. (Diner & Akyuz, 2016)

Afganistan'da yukarıda saydığımız Türki gruplar haricinde çok az miktarda Karakalpak, Tatar ve Uygur yaşamaktadır. (Jarring, 1939) Bu Türki gruplar diğer milletler arasında azınlık olarak yaşamaktadır. Örnek olarak 1917 Bolşevik ihtilalinden sonra Türkistan'dan bir miktar Karakalpak gelmiştir. 1950'li yıllarda Celalabad Şehrinde 2000 kişilik bir grubun yerleştirildiği bilinmektedir. (Saray, 1997) Ancak günümüzde sayıları hakkında kesin bilgi yoktur. Afganistan Türkistan'ında diğer Türk Milletleri arasında dağınık olarak yaşayan Tatarlar ise Özbekleşmişlerdir. Kuzey Afganistan'ın bazı noktalarında ve özellikle kuzeydoğu Afganistan'da Badahşan Vilayeti'nde Çin Sınırına yakın noktalarda izole olmuş olarak az miktarda Uygur yaşamaktadır (Jarring, 1939).

Sonuç

Dillerini unutanlar ve unutmayanlarla beraber Afganistan'da toplam nüfusun yaklaşık %20'sini Türki Topluluklar oluşturmaktadır. Bu Türki topluluklardan Galcay, Avşar, Hazar, Aymak vb. gruplar dillerini unutmuşlardır. Diğer yandan Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar ve Kazaklar ana dillerini korumaktadırlar. Afganistan'da yaşayan Türki gruplar Arap harfleri kullanmaktadırlar.

Afganistan Özbekçesi Kapçak dil özellikleri göstermekte olup "Y" ve "C" olarak üzere iki şivesi vardır. Özellikler Katagan bölgesinde kullanılan "C"

şivesi Kırgızca ile hemen hemen aynıdır denebilir. Bu konuda bilimsel araştırmalara ihtiyaç vardır.

Afganistan'da yaşayan Türki grupların bir kısmı daha önce bu coğrafyada kurulmuş olan Gazneli, Selçuklu, Harzemşahlı, Timur, Babur, Şibani vb. Türk devletlerinin bakiyelerinden ve bazıları ise 1917-1924 yılları arasında Orta Asya'dan gelerek yerleşenlerden oluşmaktadır. 1980'li yıllarda ise birçoğu Afganistan'da Sovyet işgali ve iç savaş sebebi ile Pakistan, Suudi Arabistan, Türkiye'ye göç etmişlerdir. Kazakistan bağımsız olduktan sonra Afganistan'da yaşayan Kazakları büyük oranda Kazakistan'a yerleştirmiştir. Kırgızistan ise Pamir-Badahşan bölgesinde yaşayan Kırgızları Kırgızistan'a yerleştirme çalışmaları yapmaktadır.

Afganistan'da son yıllarda Türk Lehçe ve şivelerinde yapılan yayınlarda bir artış olmuştur. Hem Türk Tarihi hem de Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan Afganistan, Türki toplulukların dil, edebiyat ve tarihi ile ilginen araştırmacılar için halen en bakir sahalardan birisidir. Ancak son zamanlardaki siyasi gelişmelerden dolayı bağımsız kaynaklarca bu alanlarda araştırma yapmak oldukça zor ve riskli hale gelmiştir.

2021 Yılı ağustos ayında Afganistan'da yönetimin tekrar el değiştirmesi ve antidemokratik bir idarenin devletin başına geçmesi, bütün Afganistan halkı yanında özellikle mezhep farklılığı sebebi ile Hazara, Aymak vb. grupları, öte yandan Peştun olmamaları nedeni ile Özbekler başta olmak üzere diğer bütün Türki grupları büyük bir belirsizliğe sürüklemiştir.

Kaynakça

- Akyüz, M. (2012). *Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatı ve Faryab Edebi Muhiti (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: F.Ü. SBE.
- Biray, N. (2009). *Türkiye'deki Afgan Kazakları Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Celik, A. (2001). Afganistan'daki Hazara Türkleri ile Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çepni Türkleri Arasında Yaflayan Halk «nanmalar» Üzerine Bir Mukayese Denemesi. *Milli Folklor*, 9-21.
- Diner, R., & Akyuz, M. (2016). A Research on The Present Situation of History and Afghanistan Rights of Afghanistan Kazakhs. *Khabarshy (Journal of Suleyman Demirel University)*, 4(39), 35-42.
- Ercilesun, A. (2004). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gabar, M. (2009). *Afganistan der Mesevri Tarih (2 Cilt)*. Peşaver: Havra Interpress.
- İlik, E. (2012). *Afganistan'ın Cevizcan Bölgesindeki Çağdaş Özbek Şairleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: F.Ü. SBE.
- Jarring, G. (1939). *On The Distribution Of Turk Tribes In Afghanistan- An Attempt At A Preliminary Classification*. Lund: Lunds Universitets Arsskrift.
- Komite-i Dini Siyasi ve Ferhengi. (2011). *Coğrafya*. Kabil: İntişarat-ı Vezaret-i Maarif-i Afghanistan.
- Oğuz, E. (2009). *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Pekacar, Ç. (1995). *Pamir (Afganistan) Kırgız Türkleri Ağzı (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara: Gazi Ün. SBE.

Rakişeva, B. (2007, 2). Türkiye'de Kaşayan Kazak diasporası İle İlgili Sosyolojik Araştırmanın Bazı Yönleri. *Sosyoloji Dergisi*, 3(15), s. 153-159.

Saray, M. (1997). *Afganistan ve Türkler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Şeriati, H. (2014). *Ferhengi Şifahiye Merdumu Hazara(Cüstari Der Ferhengi Ammeyi Hazarai Afganistan)*. Kabil: İntişarat-1 Emiri.

Tadaş, H. (2012). *Kunduz İli İmam Sahip İlçesi Ağzı*. Ankara: Gazi Ün. SBE.

Turan, A. (2010). *Nigahi be Tarih ve Ferhengi Türkmenha*. Kabil: Şirket Hidemati Dani Yayınları.

Yazıcı, O. (2011, Bahar). Hazaraların Mensei İle İlgili Yeni Bir Görüş. *TÜBAR*, XXIX, 475-492.

Sorumlu Yazar Bilgileri:

Yazar ismi: Murat Akyuz

Üniversite, ülke: Nile University of Nigeria, Nijerya

Email: akyuz.murat@gmail.com

Lütfen alıntılایınız: Akyuz, M. (2021). 2021 Yılı Ağustos Ayı Öncesinde Afganistan'daki Türki Milletlerin Durumları ve Dilleri. *Journal of Research in Turkic Languages*, 3(2), 63-70. DOI: <https://doi.org/10.34099/jrtl.322>

Alındı: Temmuz 05, 2021 • Kabul: Ekim 29, 2021